

Dr. sc. Jasmin Halebić, vanredni profesor

Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici

Dr. sc. Nerma Čolaković-Prguda, docent

Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Dr. sc. Sedad Dedić, docent

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

Sažetak: Od mnogih izazova sa kojima je suočena Bosna i Hercegovina oni u oblasti ekonomskih i socijalnih prava su među najbitnijim. Kako bi se pridružila zemljama koje se na odgovoran način suočavaju sa problemima u domenu ekonomskih i socijalnih prava BiH ima obavezu poštovati međunarodno priznate principe koje zagovara Međunarodna organizacija rada (MOR) u svojim dokumentima. U njima se navode vrste i definicije prava, a MOR prikuplja i objavljuje niz statističkih podataka koji omogućavaju uporedne analize dostignutih razina poštivanja ekonomskih i socijalnih prava. Poštivanje ljudskih prava ujedno znači i postojanje rodne ravnopravnosti, kao važne pretpostavke za optimalno funkcioniranje tržišta rada. Zbog toga je jako bitno osigurati pristojne poslove, odgovarajuće zarade radnicima, kao i dovoljno ali ne pretjerano radno vrijeme. Pored tržišta radne snage i prava koja se realizuju na istom, u radu ćemo se osvrnuti i na adekvatan životni standard koji se promatra iz ugla ekonomskih i socijalnih prava, ali i kao jedan od ciljeva ekonomskog razvoja. Pored pregleda ustavnopravnog okvira ekonomskih i socijalnih prava u BiH, Republici Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji, Republici Srbiji u komparativnom pregledu u cilju prikazivanja važnih iskustava razvijenijih država napraviti ćemo i kratak pregled ustavnopravnog okvira ekonomskih i socijalnih prava u odredbama Vajmarskog ustava, ustava Poljske, Švicarske. U ovom radu se istražuju i kompariraju ekonomska i socijalna prava u određenim zemljama Zapadnog Balkana i važna iskustva određenih razvijenijih država, sa posebnim fokusom na BiH. Ispitana su ekonomska i socijalna prava za koja postoje uporedivi podaci na zvaničnoj stranici MOR-a. Nalazi istraživanja ukazuju na općeniti napredak BiH u oblasti ekonomskih i socijalnih prava posljednjih godina te mogućnosti i potrebe za iniciranjem dodatnih reformskih inicijativa u budućnosti.

Ključne riječi: ekonomska i socijalna prava, ljudska prava, tržište rada, životni standard, rodna ravnopravnost, stvarno radno vrijeme, stopa siromaštva zaposlenih.

1. Uvod

Aдекватno radno vrijeme dio je šireg koncepta pristojnog rada. Još od početka industrijalizacije od polovine 18. stoljeća dolazi do pojava na radnom mjestu nespojivih sa adekvatnim radnim vremenom kako se ono razumijeva u današnjim odrednicama Međunarodne organizacije rada (MOR). Historija bilježi drastične primjere prekomjernog rada uz nedostatak bilo kakve zaštite zdravlja i sigurnosti radnika, bez prikladnih razdoblja za odmor i obnavljanje radne snage radnika u obliku dnevnog, sedmičnog i plaćenog godišnjeg odmora.

Radno zakonodavstvo od samog nastanka je u svom fokusu imalo pitanja regulacije i propisivanja radnog vremena. Razlozi za to su sasvim očigledni, prekomjeran iscrpljujući rad je ozbiljno narušavao zdravlje i radnika i njegove porodice. U pogledu sektorske strukture, radno zakonodavstvo se najprije pojavilo u djelatnosti industrije. Tako je Generalna konferencije MOR održana u Washingtonu 1919. g. donijela Konvenciju o radnim satima na principima osmo časovnog radnog dana i 48 časovne radne sedmice za određene industrijske djelatnosti.¹ Konvencija je zagovarala ograničenje sati rada i prikladne vremenske periode odmora za radnike. Nešto kasnije, tačnije 1930. g., slična konvencija je donesena i za djelatnosti trgovine i javnih poslova na Generalnoj konferenciji u Ženevi.² Konvencije nisu ratificirane od strane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, i kasnije Kraljevine Jugoslavije, tako da se nisu primjenjivale na našim prostorima niti su radnici mogli tražiti bilo kakvu zaštitu na temelju prava usvojenih tim konvencijama.

Na 19. sjednici Generalne konferencije MOR proglašena je Konvencija o 40 satnoj radnoj sedmici u kojoj je svaka zemlja članica MOR ratifikacijom Konvencije potvrdila: (i) princip 40 satne radne sedmice primijenjen na takav način da se, kao posljedica, ne smanjuje životni standard; (ii) poduzimanje i provedbu

1 Rudarstvo, vađenje kamena i ekstrakcija minerala iz tla, brodogradnja, električna energija, građevinarstvo, obnova, održavanje, popravka, uništavanje i gradnja željeznica, tramvaja, luka, pristaništa, nasipa, kanala, vodenih puteva, cesta, tunela, mostova, vijadukata, kanalizacije, odvodnje, izvorišta, telegrafskih i telefonskih instalacija, električnih poduhvata, gasovoda, vodovoda kao i priprema za polaganje temelja za bilo kakve radove ili konstrukcije u tim djelatnostima. Zatim transport putnika i roba cestom, željeznicom, morem ili riječnim putevima, itd. Za više detalja pogledati:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C001:NO

2 Obuhvatala je komercijalna i trgovinska preduzeća, uključujući usluge poštanskih, telegrafskih i telefonskih preduzeća i njihovih poslovnica; zatim preduzeća i administrativne usluge u kojima su osobe zaposlene uglavnom na uredskim poslovima; mješovita komercijalna i industrijska preduzeća, osim ako su klasificirana kao industrijska. Za više detalja vidjeti:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C030:NO

mjera koje će biti ocijenjene odgovarajućim za osiguranje tog cilja.³Naša zemlja je članica MOR od 1993. g. Do sada je BiH ratificirala 83 konvencije i jedan protokol sa MOR.⁴

U prilog važnosti adekvatnog radnog vremena danas u svijetu govore istraživanja koja radnička prava svrstavaju na ‘skupa’ i ‘jeftina’ iz ugla posmatranja poslodavca. Naprosto, obezbjeđenje nekih prava radnika, poput adekvatnog radnog vremena, povećava troškove poslovanja i kao takvo biva predmetom ekonomiziranja od strane preduzeća. U sferi ekonomskih politika vlade zemalja se mogu odlučiti na provedbu ‘jeftinijih’ reformi kako bi na taj način, čineći radnu snagu manje ‘skupom’, postigle određene ciljeve, poput privlačenja stranih direktnih ulaganja.

Pored adekvatnog radnog vremena, kao jednog od osnovnih prava i odrednica životnog standarda, u radu ćemo dati i kratak prikaz stope siromaštva zaposlenih. Ono što vrijedi istaći je da je svijet postigao značajan napredak u posljednje dvije decenije u smanjenju stope siromaštva zaposlenih i da su poboljšanja vidljiva u svim regijama. Međutim, taj je napredak u posljednje vrijeme malo usporen, a sad pogotovo zbog svjetske pandemije uzrokovane koronavirusom (COVID-19). Potrebno je, dakle, uložiti izvjesne napore kako bi se osiguralo da svi radnici imaju pristojne uvjete za život i rad, za sebe i svoje porodice.

Kako navodi autor K. Trnka „Savremeni ustavi sadrže razvijene odredbe o ekonomskim i socijalnim pravima, kao ljudskim pravima druge generacije za koje nije dovoljno da budu u ustavu garantirana, nego je potrebno da država aktivno djeluje, da osigura materijalne i druge pretpostavke za njihovo ostvarivanje. Razvijenost ove grupe prava i realne garancije njihovog ostvarenja zavise od stepena ekonomskog i socijalnog razvoja svake zemlje, a državama se prepušta da, u skladu sa vlastitim mogućnostima, osiguraju i širi krug i veći nivo ostvarivanja ovih prava.“⁵ Ustavnopravni osnov za ostvarenje ekonomskih i socijalnih prava kroz socijalno-osjetljivu ekonomsku politiku predstavlja izvor za uspostavljanje, opstanak i djelovanje socijalne uloge države.⁶ Socijalno-tržišni ekonomski sistemi ekonomskom politikom progresivnog oporezivanja nastoje obezbijediti sredstva za ostvarenje socijalne države koja u svom djelovanju poseban aspekt stavlja na socijalna i ekonomska prava. Ova tematika je posebno važna ako socijalnu državu baziranu na tržišnom ekonomskom sistemu savremenih demokratija posmatramo kao jedan od bitnih modela za život građana Zapadnog Balkana, a posebno Bosne i Hercegovine i kao jedan od Ustavom BiH i odlukama Ustavnog suda i Komisije

3 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C047:NO

4 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102704

5 K. Trnka, *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu Sarajevo, Sarajevo 2006., str. 148.

6 S. Moeckli, O „socijalnoj državi“ *govorimo kada se država korektivno i upravljački upliće u relacije ekonomskih i društvenih snaga.*“, *Politički sistem Švajcarske – Kako funkcioniše, ko učestvuje, čime rezultira*, University Press-Magistrat izdanja-Politička kultura, Sarajevo-Zagreb 2010., str. 32.

za ljudska prava pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine definisanih zadataka i ciljeva nosioca ekonomske politike u Bosni i Hercegovini. Kvalitetna provedba ekonomskih i socijalnih prava donosi važan socijalni kapital i socijalnu stabilnost što čini važan rezultat koji takve države čini atraktivnijim za domaće i strane investitore.⁷

Tema ovog rada jest ispitivanje adekvatnosti radnog vremena i stope siromaštva zaposlenih u zemljama Zapadnog Balkana, kao i ustavnopravna pozicija ekonomskih i socijalnih prava. Nakon uvoda, u drugom odjeljku je predstavljen komparativni pregled ustavnog okvira ekonomskih i socijalnih prava sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. U trećem odjeljku su izneseni metod istraživanja i prikupljeni podaci na temelju kojih je provedena i analiza. Završni, četvrti odjeljak donosi zaključna razmatranja.

2. Komparativni pregled ustavnog okvira ekonomskih i socijalnih prava

Kada govorimo o ulozi ustavnog okvira ekonomskih i socijalnih prava zanimljivo je navesti da provedeno istraživanje “The world’s constitutions to read, search, and compare” u okviru dokumenata iz projekta komparacije 742 ustava i 2544 formalna amandmana pokazuje da se pravo na rad klasificira češće kao socijalno pravo, nego kao ekonomsko pravo. Sličan zaključak je i sa pravom na kulturu koje se češće klasificira kao pravo manjine nego kao socijalno pravo. Time se donekle narušava tradicionalno kategoriziranje prava koje se obično navodi u tri velike kategorije prava: civilno i političko, socioekonomsko i grupno. Baza podataka na osnovu kojih su autori zaključili pogrešno kategoriziranje prava na rad se sastojala iz 742 ustava i 2544 formalna amandmana usvojena u nezavisnim državama u periodu od 1789. do 2013. godine.⁸

„Ustav Republike Hrvatske insistira na osnovnim principima tržišne ekonomije s značajnim garancijama socijalnih prava. Među ovim principima su sloboda privatnog vlasništva, nepovredivost privatnog vlasništva, slobodan izbor zanimanja, pravo poslovnog udruživanja, pravo radnika na slobodno udruživanje, zabrana zloupotrebe monopolskog položaja. Tu su i drugi principi koji podržavaju i imaju za cilj razvoj tržišta. Također Ustav Hrvatske štiti investirani kapital i zabranjuje oduzimanje ili smanjivanje istog zakonima ili bilo kojim drugim aktima. Stranim investitorima se garantuje slobodan transfer kapitala i pravo na neovisno raspolaganje profitom i investiranim kapitalom. Specifična socijalna prava, kao što je pravo na pravednu nadoknadu za rad su takođe uključena u

⁷ S. Dedić, „Ustavnopravna garancija socijalne države kao jedna od ustavnih obaveza ekonomske politike tržišno-socijalnih ekonomskih sistema“, Revija za ekonomiju i pravo, godina 18. Br. 1., Pravni fakultet, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru, Mostar 2017. str. 444.

⁸ Z. Elkins et al., “Constitute: The world’s constitutions to read, search, and compare”, Web Semantics: Science, Services and Agents on the World Wide Web, 2014., 27, str. 10-18.

hrvatsko pravo putem potpisivanja European Social Charter. Ustav Hrvatske zahtijeva da socijalna odgovornost funkcionira u korelaciji sa tržišnim slobodama. Generalno ekonomski sistem Hrvatske može se opisati kao tranzicijska ekonomija sa ubrzanim razvojem i prelaskom u tržišnu ekonomiju, ali uz naglašenu potrebu razvoja odgovarajućih instrumenata socijalne odgovornosti koja korespondira sa slobodnom tržišnom ekonomijom i koja se zahtijeva Ustavom Hrvatske uz sva potrebna usklađivanja sa pravom EU u procesu kojim je Hrvatska pritupila u Evropsku uniju.⁹ U članu 49. Ustava Republike Hrvatske, koji u okviru poglavlja o Ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kroz šest stavova koji čine navedeni član 49. temeljnog i najvišeg pravnog akta jedne država garantira se tržišna sloboda kao temelj ekonomskog uređenja Republike Hrvatske, obavezuje se država da osigura svim poduzetnicima jednak pravni položaj na tržištu, zabranjuje se zloupotreba monopolskog položaja definisanog nadležnim zakonom, obavezuje se država da potiče ekonomski napredak i socijalno blagostanje građana i brine se za ekonomski razvitak svih svojih krajeva, zabranjuje se državi da zakonom ili drugim pravnim aktom umanjuje prava stečena ulaganjem kapitala, stranom investitoru se garantira slobodno iznošenje dobiti i uloženog kapitala.¹⁰

Ustav Sjeverne Makedonije definira je kao demokratsku i socijalnu državu. Drugo poglavlje ustava govori o ekonomskim i socijalnim pravima. Jedna trećina cjelokupnog teksta, garantira socijalna, ekonomska, politička, građanska prava i slobode i kulturna prava. S obzirom na ustavni status ekonomskih i socijalnih prava, ta su prava obvezujuća za sve državne organe i Sjevernoj Makedoniji. Ustav garantuje slobodno tržište i poduzetništvo kao osnovne vrijednosti ustavna Sjeverne Makedonije i kao temelj ekonomskih odnosa. Jednak pravni položaj svih učesnika na tržištu je garantovan. Imovina vlasnika i prava radnika čine osnovu za upravljanje, a radnici imaju pravo na sudjelovanje u donošenju odluka. Besplatan prijenos kapitala i dobit stranih ulagača također je garantovano. Također u kontekstu socijalnih prava postoji ustavna obveza za republiku kako bi se osigurao ravnomjerniji regionalni razvoj i za brži razvoj ekonomski nerazvijenih regijama. Uz to, ustav definira Sjevernu Makedonije kao socijalnu državu.¹¹

Republika Srbija je ustavom definisala i garantirala vrlo značajna i ekonomska i socijalna prava. Među ključnim ciljevima Srbije kako je rečeno

9 O tome: B. Smerdel, „Croatia“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

10 Član 49. Ustava Republike Hrvatske Poduzetnička i tržišna sloboda temelj su privrednog uređenja Republike Hrvatske. Država osigurava svim poduzetnicima jednak pravni položaj na tržištu. Zabranjena je zloupotreba monopolskog položaja određenog zakonom. Država potiče privredni napredak i socijalno blagostanje građana i brine se za privredni razvoj svih svojih krajeva. Prava stečena ulaganjem kapitala ne mogu se umanjiti zakonom niti drugim pravnim aktom. Inozemnom ulagaču jamči se slobodno iznošenje dobiti i uloženog kapitala., Ustav Republike Hrvatske

<http://www.usud.hr/uploads/Redakcijski%20prociscen%20tekst%20Ustava%20Republike%20Hrvatske,%20Ustavni%20sud%20Republike%20Hrvatske,%2023.%20ozujka%202011.pdf> (24. 11. 2020.)

11 I. Spirovski, „Macedonia“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

u Ustavu, je razviti snažnu tržišnu ekonomiju zasnovanu na slobodnom poduzetništvu, konkurenciji i socijalnoj pravdi, kao i uspostaviti i osigurati nesmetan rad slobodnog tržišta na svom teritoriju. Ovo je i u cilju koordinacije i usklađivanja ekonomskih sistema država članica u skladu s načelima i standardima Europske unije. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i temeljnim slobodama garantira pravo vlasništva i pravo nasljedstva. Pravo na rad je također garantovano, a Srbija je dužna stvoriti uslove u kojima svatko može živjeti od svog rada. Svatko ima pravo na slobodan izbor posla, na pošten i primjerene radne uslove, a posebno na pravičnu naknadu za svoj rad. Zaposlene osobe imaju pravo stupiti u štrajk u skladu sa zakonom. Svaka osoba s prebivalištem u Srbiji ima pravo na socijalnu skrb i socijalnu sigurnost.¹²

Teorija socijalne i pravne države koja je i danas, u razvijenijem obliku dominantna u savremenoj ustavnopravnoj teoriji i praksi utemeljuje se Vajmarskim ustavom iz 1919. godine. Početkom XX stoljeća dolazi do sve veće političke i sindikalne organizovanosti radnika i drugih socijalno ugroženih slojeva, dolazi do napuštanja liberalne države, odnosno pasivnog odnosa države prema socijalnim pravima koji je dominirao u XIX stoljeću i zahtijeva se aktivnija uloga države u cilju poboljšanja ekonomskih i socijalnih prava najširih slojeva stanovništva. Navedeno se može ilustrirati odredbama Vajmarskog ustava, Ustava Poljske i Ustava Švedske.¹³

Prema F. R. Tesón, ustavi bi trebali zaštititi tržišnu utakmicu radi blagostanja građana tako što će garantirati zaštitu prava vlasništva i slobode ugovaranja. Ovakva zaštita bi za posljedicu imala blagostanje građana. Ekonomska teorija zastupa mišljenje o neophodnosti zaštite konkurentne tržišne utakmice, pa prema tome za liberalne demokratije je neophodno ustavno regulisanje u oblasti ekonomske politike. Ustavi bi trebali biti sastavljeni u najboljem interesu građana u svim sferama, odnosno ustavi bi trebali štititi građane od potencijalnih političkih zloupotreba. Ovi argumenti se suprotstavljaju nekim mišljenjima da ustavi ne bi trebali uopće tretirati pitanja ekonomske politike.¹⁴

U članovima Vajmarskog ustava jasno se definiše aktivna uloga države u ekonomskoj politici kroz obezbjeđenje ekonomskih i socijalnih prava i slobodnog tržišnog ekonomskog sistema. Član 151.: “Regulacija privrednog života mora odgovarati principima pravde sa ciljem da se svima zajamči život u skladu sa ljudskim dostojanstvom. U ovim granicama mora se osigurati ekonomska sloboda pojedinca. Član 152.: Država je obavezna obezbijediti slobodu ugovaranja u skladu sa zakonom. Član 153.: Pravo privatnog vlasništva je garantovano Ustavom. Eksproprijacija imovine se može vršiti samo u skladu sa zakonom i po tačno propisanim zakonskim procedurama. Član 159.: Sloboda udruživanja

12 O. Vučić, „Serbia“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

13 K. Trnka, op.cit., str. 148.

14 F. R. Tesón, “*The Liberal Constitution and Foreign Affairs*”, u E. F. Paul, F.D. Miller, J. Paul (ed.), *What Should Constitution Do?*, Cambridge University Press, 2011., str. 128-129.

za očuvanje i promociju radničkih i ekonomskih prava i sloboda je garantovana svima bez obzira na zanimanje. Svi sporazumi i mjere koji pokušavaju ograničiti ili obuzdati tu slobodu su neustavni. Član 161.: Država je dužna osigurati sveobuhvatan sistem socijalnog osiguranja. Član 165.: Radnici i zaposlenici su pozvani na saradnju, ravnopravno, s poslodavcima u regulaciji plata i uslova rada, kao i u općem razvoju proizvodnih snaga.”¹⁵

U članu 71. Ustava Poljske iz 1997. godine se navodi slijedeće: „Država, u svojoj socijalnoj i ekonomskoj politici, će uzeti u obzir dobrobit porodice. Porodice koje se nađu u teškim materijalnim i socijalnim okolnostima – posebno one sa puno djece ili jednog roditelja – će imati pravo na specijalnu pomoć od javnih autoriteta.”¹⁶

Kapitalizam podržava otvorena tržišta, vlasnička prava i ugovore bazirane na pravu, ali u odsustvu osiguranja vladavine prava, te ostvarenja zaštite vlasničkih prava u praksi, mogu se pojaviti velike nejednakosti koje mogu dovesti do socijalnih nestabilnosti što direktno utiče na atraktivnost poslovanja i narušava privredni ambijent.¹⁷ Činjenica je da “privredni rast olakšava borbu protiv siromaštva, ali isto tako tržišna privreda ne može spriječiti razlike u dohotku i lošiji položaj nekih dijelova stanovništva. Zbog navedenog je u tržišnoj privredi neophodno imati sisteme socijalne sigurnosti koji će obuhvatiti široke slojeve stanovništva i istovremeno poštovati pravila tržišne privrede, zatim mehanizme ujednačavanja regionalnih razlika”, te ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava kroz “poreski sistem koji će funkcionisati po principu učinka, kako bi bilo moguće obezbijediti socijalnu stabilnost, te involviranost širokih slojeva stanovništva u privrednom i društvenom razvoju.”¹⁸

Analizirajući Ustav Švicarske¹⁹ možemo razumjeti da je švicarski privredni sistem definisan i kao socijalni privredni sistem sa garantovanim tržišnim slobodama. U stvari, radi se o kombinaciji socijalne odgovornosti i senzibilnosti sa garantovanim tržišnim slobodama. Treba napomenuti da Švicarska nije Ustavom eksplicitno definisana kao socijalna država, ali Ustav garantuje minimalne socijalne standarde svim građanima što kroz socijalnu osjetljivost povećava društvenu pravednost, odnosno solidarnost. Na ovaj način se direktno povećava socijalni

15 http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/ghi_wr_weimarconstitution_Eng.pdf (12. 11. 2020.)

16 D. P. Kommers/ J.E. Finn/ G.J. Jacobsohn, *American Constitutional Law: Essays, Cases and Comparative Notes, Volume 2*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2010., str. 703.

17 N. Schofield, *Architects of political Change - Constitutional quandaries and Social choice theory*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2006., str. 23-24.

18 Konrad Adenauer Stiftung, *Smjernice za blagostanje, socijalnu pravdu i održivi ekonomski razvoj*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_21156-1522-15-30.pdf?101118154817 (19.11. 2020. godine)

19 Švicarska je Ustavom definisana kao federalna država i ustavna demokratija sa dvodomnim parlamentom. Ustav je donesen 1. januara 2000. godine, posljednji amandmani su od 27. novembra 2005. godine. O tome: A. Kley, “Switzerland”, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

kapital švicarskog društva.²⁰ Dakle, osim garancije tržišnih sloboda i slobodne konkurencije koje nalazimo i u mnogim drugim ustavima sa druge strane postoje garancije minimalnih socijalnih prava građana što vodi ka boljem ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava u praksi i snažnijoj socijalnoj sigurnosti, pravnoj sigurnosti i pozitivnom društvenom ambijentu i povjerenju kao važnim osnovama za uspješno djelovanje privrede.

Primjer država blagostanja je svakako Švedska sa velikom socijalnom dimenzijom. Socijalna politike u Švedskoj nije visoko centralizirana što je bilo značajno posebno kod procesa integracija jer su socijalna prava ostala na lokalnom nivou regulacije. U ovom slučaju finansiranje realizacije socijalnih prava se uglavnom vrši putem lokalno kontrolisanih taksi. Izvršenje socijalne politike i njeno finansiranje je nadležnost lokalnih nivoa vlasti, dok su na državnom nivou koncentrisane u malom obimu ostale socijalne usluge.²¹ Švedska je imala veliku implicitnu ustavnu reformu 1995. godine radi pridruživanja Evropskoj Uniji, pri čemu je ograničena moć države članice da određuje politike. Međutim politike koje su se odnosile na metod oporezivanja, kvalitet socijalnih prava, obrazovanje, obuhvat i metod javnih usluga su pripale državama članicama.²²

Dominacija socijalne politike u odnosu na ostale zadatke ekonomske politike je prisutna u primjeru Švedske. Karakteristike razvoja države blagostanja su: osiguranje ostvarenja ekonomskih i socijalnih prava bez obzira na radnu poziciju, politika aktivnog tržišta rada, te ponekad uz državno finansiranje zapošljavanja, smanjenja socijalnih beneficija radi povećanja atraktivnosti zapošljavanja, visok porez na dohodak koji čini zaposlenje svog aktivnog radno sposobnog stanovništva uključujući i žene visokooporezovanim, visoko organizovani sindikati.²³ Švedska kao socijalna tržišna demokratija je Ustavom definisana kao parlamentarna demokratija sa unitarnim uređenjem i jednodomnim parlamentom. Ustav Švedske je donesen 1. januara 1975. godine sa posljednjima amandmanima od 27. novembra 2002. godine. Prilično je teško naći državu sa tako slabom ustavnom tradicijom kao što je Švedska. Ustav ima vrlo malo važnosti za svakodnevni privredni život u Švedskoj, kao i poslovanje nosioca privrede. Odsustvo snažne ustavne tradicije također je rezultiralo činjenicom da nema mnogo interesa među ekonomistima i privrednicima za ustavne propise generalno, a taj interes je iz istog razloga izostao i na pitanju uticaja ustavne regulacije privrednog života. Međutim, Ustav sadrži propise koji tretiraju pravo vlasništva i socijalne zaštite, finansijskih nadležnosti i ovlasti, oporezivanja i budžetskih procedura. Prilično veliki porezi u Švedskoj

20 Ibid.

21 R.D. Congleton, *Improving Democracy Through Constitutional Reform: Some Swedish Lessons*, Springer Science + Business Media, New York 2003., str. 26.

22 Ibid., str. 31-32.

23 F. Kaufmann, "Variations of the Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism" u F. Kaufmann (auth.)/L. Leisering (ur.), *Variations of the Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism*, Springer-Verlag, Berlin, 2013., str. 140-142.

nemaju veze sa ustavnim sistemom i poretком nego su rezultat političkih odluka koje su usmjerene na preraspodjelu društvenog dohotka za kategorije stanovništva koje u procesu ekonomske aktivnosti proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje nisu uspjele obezbijediti dovoljno sredstava za dostojanstvne život u skladu sa švedskim standardima. Navedeno je bazirano na ekonomskoj politici Švedske da progresivnim oporezivanjem obezbijedi sredstva za vrlo detaljnu socijalnu politiku što donosi značajan socijalni kapital kao jedan od faktora stabilnosti i ekonomskog razvoja Kraljevine Švedske.²⁴ Činjenica da raspodjela nadležnosti države u oblasti ekonomske politike i uloga države u oblasti ekonomskih i socijalnih prava nisu detaljnije tretirani u ustavnim odredbama možemo reći da je donijela fleksibilnost i slobodu u ovoj složenoj i obimnoj oblasti ljudskih prava i ekonomske politike.

„Socijalna politika skandinavskih socijalnih sistema je sistematično usmjerena na vraćanje pasivnih korisnika u plaćeni radni odnos.“²⁵ Prema autoru R. Muratoviću: „Više izražena socijalna politika jednakosti i politika dohotka u Skandinaviji je stvorila relativno društva jednakosti i dovela do veće socijalne kohezije i političke stabilnosti što je ograničilo širenje kriminala i nasilja u navedenom području.“²⁶

2.1. Ekonomska i socijalna prava u Ustavnom uređenju u Bosni i Hercegovini

Ustav BiH u članu II stav 3 govori o osnovnim ljudskim pravima, a Aneks I Ustava BiH navodi dodatne sporazume o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini, a od kojih posebno navodimo Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima što opredjeljuje Bosnu i Hercegovinu i kao socijalnu državu.²⁷ Prema izvještaju o pravima na socijalnu zaštitu²⁸ Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja koja ima najveća izdvajanja za socijalnu zaštitu ukoliko se isključe doprinosi, čak 4% BDP-a, u poređenju sa zemljama regiona i većinom evropskih zemalja. Od BiH veća izdvajanja u zemljama regiona ima jedino Hrvatska. Najveći dio izdvajanja za socijalnu zaštitu i u entitetu Federaciji BiH i u entitetu Republici Srpskoj predstavljaju izdvajanja vezana za boračku populaciju. Svjetska banka je izrazila stav o lošem rasporedu ovih izdvajanja za socijalnu zaštitu, a Međunarodni monetarni fond je insistirao

24 J. Nergelius, “Sweden”, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

25 R. Muratović, *Moć i nemoć države blagostanja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008. str. 16., 21.

26 *Ibid.*, str. 22.

27 http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (15. 10. 2016.)

28 Pravona socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini, <http://www.osce.org/bs/bih/107169?download=true> (11.11.2020.)

na smanjenju izdvajanja za boračku populaciju.²⁹ “Specifičnost Ustava Bosne i Hercegovine u pogledu ustavne materije o ljudskim pravima, ekonomskim i socijalnim pitanjima ogleda se u tome što on nema autonomnih normi kojima se uređuje ova materija. Osim pobrojanih prava i sloboda u članu II. 3. Ustava, u istom članu II. se izričito poziva na odredbe evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao integralnog dijela Ustava. Ostale odredbe o ljudskim pravima i slobodama nalazimo u petnaest međunarodnih sporazuma u Aneksu I. Iako se izričito ne navodi (kao u Ustavu entiteta Federacije Bosne i Hercegovine) da ove odredbe imaju pravnu snagu ustavnog karaktera, njihov je rang isti. Kako se evropska Konvencija odnosi na zaštitu ličnih i političkih prava, odredbe o ekonomskim, socijalnim, kulturnim pravima nalazimo u međunarodnim sporazumima iz Aneksa I. Prije svega nalazimo ih u Međunarodnom ugovoru o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ali i u međunarodnoj Konvenciji o pravima radnika u inozemstvu i članova njihovih porodica. Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uključuje pravo vlasništva kao eminentno ekonomsko pravo, a i sama preambula Ustava Bosne i Hercegovine se poziva na opću dobrobit i ekonomski razvoj kroz zaštitu privatnog vlasništva i promociju tržišne ekonomije.”³⁰

“U 4. alineji Preambule Ustava BiH ustavotvorac konstituiše ustavnopravni princip opšteg blagostanja, a privredni rast proglašava ustavnim ciljem. Ta alineja ima odlučujući značaj. Ona daje okvirne koordinate za ekonomsku i socijalnu politiku u BiH. U svojoj sudskoj praksi Ustavni sud BiH i Komisija za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH su više puta tumačili tu odredbu. Tako, KLJP pri USBiH iz 4. alineje izvodi zaključak da u BiH vrijedi princip socijalne države. U više odluka USBiH konstatuje da su ti principi obavezujući za državu. Prema tome, država nije samo obavezna da ne krši konkretna prava koja proizilaze iz ovog principa, već država ima i pozitivnu obavezu da, štiteći ekonomska i socijalna prava privatno vlasništvo i podstičući tržišnu privredu, djeluje na unapređenju i podupiranju opšteg blagostanja i privrednog rasta. Istovremeno, država ima prerogativ da procijeni na koji način opšte blagostanje i privredni rast najbolje mogu biti ostvareni.”³¹

“To znači da država ima obavezu da vodi politiku i poduzima neophodne mjere s ciljem stvaranja povoljne sredine za otvaranje novih radnih mjesta i

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Z. Miljko, *Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine*, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, Zagreb 2006., 166., prema: S. Dedić, „Ustavnopravni položaj pojedinih ekonomskih prava u Bosni i Hercegovini sa naglaskom na ostvarivanje prava na privatno poduzetništvo“, *Zbornik radova Međunarodna naučna konferencija „Javni i privatni aspekti nužnih pravnih reformi u BiH: Koliko daleko možemo ići?“*, u M. Čokić/J. Alihodžić (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli i Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta, Tuzla 2013., str. 233-234.

³¹ Više o tome: N. Ademović/J. Marko/G. Marković, 92 i dalje., prema: S. Dedić, str. 232.

očuvanje postojećih”, te da vodi brigu o socijalnim pravima radno sposobnih ljudi i ostalih kategorija stanovništva^{32, 33}

“U isto vrijeme alineja 4. ograničava zakonodavca da ostvari slobodnu (liberalnu) tržišnu ekonomiju sa kojom su usko vezana prava na privatnu imovinu i pravo na profit. Naime, država ima pravo i obavezu, u ime preovladavajućeg javnog interesa koji se zove ostvarivanje ciljeva socijalne države, da nametne takve zakone koji ograničavaju privatnopravne privredne aktivnosti putem poreza, nacionalizacije ili eksproprijacije imovine, planiranja privrednog razvoja, nametanja kontrole slobodnog tržišta itd.”³⁴ Je li neophodno?

“Mnogobrojna prava iz Ustava BiH su tzv. ekonomska, socijalna i kulturna prava! Njihovo postojanje je direktna potvrda da je BiH socijalna država kojoj Ustav BiH propisuje sasvim konkretne socijalne standarde. Tako, naprimjer, u Aneksu I na Ustav BiH naveden je Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, koji daje građanima sasvim konkretna prava. Neka od pomenutih prava su: pravo na rad (član 6) i povoljne uslove rada (član 7), pravo na socijalno obezbjeđenje, tj. osiguranje (član 9), pravo na što bolje osiguranje (član 10), itd.”³⁵

“Glava III Ustava entiteta RS posvećena je principima na kojima počiva ekonomsko-socijalno uređenje. Ustavnim normama sadržanim u ovom poglavlju vrši se razrada principa koji su već naznačeni u članu 5, kojima se garantuju socijalna pravda i tržišna privreda. Njihovom analizom zaključujemo da je ustavotvorac imao namjeru da definiše ekonomsko-socijalni sistem kao socijalnu tržišnu privredu, zasnovanu na svojinskom pluralizmu, ali uz isticanje prvenstva privatne svojine. Članom 61 utvrđena je obaveza entiteta RS da jamči minimum socijalne sigurnosti građana i obezbjeđuje funkcionisanje javnih službi. Socijalni položaj građana uređen je nizom socijalnih prava.”³⁶

“Ukratko Bosna i Hercegovina je u Aneksu I Ustava potvrdila privrženost Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, entitet Republika Srpska je ugradila ekonomska i socijalna prava u normativni dio svog ustava, a entitet Federacija Bosne i Hercegovine je ekonomskim i socijalnim

32 N. Ademović, „*Ekonomska i socijalna prava*“, S. Dizdarević (ur.), *Procjena razvoja demokratije u BiH*, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo 2006., 91., prema: S. Dedić, str. 232.

33 Kako navodi N. Ademović: “Država i entiteti preduzeli su korake s ciljem izrade jedne sveobuhvatne „Razvojne strategije BiH (PRSP)“, koje treba da odredi prioritete ekonomskog razvoja zemlje u narednom srednjoročju. Ovo je ujedno i strategija za borbu protiv siromaštva. Osnovni ciljevi ove strategije su, inter alia, povećanje broja zaposlenih jačanjem privatnog sektora, smanjenje javne potrošnje, uspostava stabilnog sistema socijalne zaštite, uključujući zdravstvo, obrazovanje i okoliš. Razvojnom strategijom vlada države i njene administrativnih jedinica definisale su probleme u pojedinačnim oblastima i predložile iscrpne mjere za njihovo prevazilaženje.” Više o tome: *Ibid.*, 113. prema: S. Dedić, str. 232.

34 Više o tome: N. Ademović/J. Marko/G. Marković, *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Fondacija Konrad Adenauer e.V. Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2012., 91., prema: S. Dedić, str. 233.

35 Više o tome: N. Ademović/J. Marko/G. Marković, str. 90.

36 Više o tome: *Ibid.*, str. 392.

pravima priznala ustavnu snagu u aneksu svog ustava.³⁷ Ustavom entiteta RS „predviđena je intervencija države u ekonomskoj i socijalnoj politici, koja nije precizno definisana, već je utvrđena kao načelna obaveza entiteta (član 51).“³⁸

“Zbog činjenice da ekonomsko socijalno uređenje nije posebno normirano u Ustavu entiteta FBiH zakonodavna vlast ima veću slobodu u određivanju sadržaja i obima ekonomsko-socijalnih prava. Naime, jedino se u kratkoj preambuli Ustava ističe privrženost slobodnom tržištu.”³⁹ “Pojedina ekonomska i socijalna prava su u ustavima BiH, entiteta FBiH i entiteta RS normirana na najopštiji način, samo jednom normom, koja upućuje na zakon kojim će to pravo biti detaljnije uređeno. Stoga, zakoni treba da sadrže rješenja koja će omogućiti ostvarivanjem ekonomskih prava i svakako efikasnim provođenjem ekonomske politike sa što manje restrikcija, približavajući ih u najvećoj mogućoj mjeri idealu apsolutnih prava.”⁴⁰

Autor Ademović zaključuje da: “U materijalnopravnom smislu Ustav BiH jasno sadrži princip socijalne države. Obaveze koje proizlaze iz ovog principa su dalje razrađene kroz Ustav BiH. Neki elementi ovog principa su sasvim konkretni, kao što su konkretna ekonomska, socijalna i kulturna ljudska prava i osnovne slobode koji proizlaze iz Ustava BiH (prije svega, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i EKLJP). Druge obaveze iz ovog principa su dosta neodređene socijalne vrijednosti, kao što je uspostavljanje blagostanja (4. alineja Preambule) ili jednakosti (1. Alineja Preambule; član II/4. Ustava BiH i ostale odredbe o zabrani neopravdanog različitog postupanja), ili pravde (2. alineja Preambule). Te vrijednosti se mogu podijeliti na one koje nastoje da isprave socijalne nepravde u najširem smislu riječi (na primjer, uspostavljanje jednakih šansi za invalide) do mjere koja treba da podigne životni standard. Ipak, kada konkretizuje ove obaveze putem konkretnih mjera donesenih u procesu otvorenog demokratskog građenja političke volje, država ima određenu slobodu odlučivanja. Ona ima pravo da ocijeni šta su njene mogućnosti i potrebe, kako najbolje iskoristiti postojeće resurse, u okviru kojih procedura, u kojim vremenskim okvirima itd. Ukoliko država ne preduzima te mjere uopšte, ili ih usvaja na apsolutno neprihvatljiv način, ona krši ustavom definisanu aktivnu obavezu ostvarenja ekonomskih i socijalnih prava.”⁴¹

37 M. Tomić, “Ljudska prava i slobode – problemi i perspektive”, *Aktuelnosti i značaj ljudskih prava i sloboda*, u M. Tomić et al. (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo 2011., 7-8., prema: S. Dedić, str. 230.

38 N. Ademović/J. Marko/G. Marković, *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Fondacija Konrad Adenauer e.V. Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2012., str. 392.

39 G. Marković, “Ustavnopravni osnov ostvarivanja ekonomskih prava u Bosni i Hercegovini”, *Aktuelnosti i značaj ljudskih prava i sloboda*, u M. Tomić et al. (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo 2011., 352., prema: S. Dedić, str. 235.

40 *Ibid.*, 364-365., prema: S. Dedić, str. 235.

41 N. Ademović/J. Marko/G. Marković, *op.cit.*, str. 92-93.

3. Metod istraživanja i analiza podataka

U radu se koristi komparativna metoda što potvrđuje i podatak da se kompariraju određena ekonomska i socijalna prava u zemljama Zapadnog Balkana, sa posebnim fokusom na BiH. Upravo ova metoda omogućava uvid u sličnosti i razlike između zemalja Zapadnog Balkana u kontekstu ekonomskih i socijalnih prava. Pored komparativne metode, u radu je korištena i induktivna metoda kako bi se nakon određenih posmatranja i analize činjenica došlo do konkretnih zaključaka kad je u pitanju položaj, odnosno općeniti napredak BiH u oblasti ekonomskih i socijalnih prava posljednjih godina.

3.1. Stvarni broj radnih sati u zemljama Zapadnog Balkana

U ekonomskom smislu regija Zapadnog Balkana, sačinjena od pet zemalja⁴², u 2019. godini je ostvarila vrijednost BDP-a od 110,6 mlrd USD.⁴³ Podaci o veličini ekonomija posebnih država, stanovništvu i BDP po stanovniku dati su u sljedećoj tabeli.

Tabela 1: Zemlje Zapadnog Balkana - BDP i stanovništvo, 2019, USD (000)

	BDP	Stanovništvo	BDPpc
Albanija	14,868,520	2,854	5,209
Bosna i Hercegovina	20,585,140	3,301	6,236
Crna Gora	5,316,460	622	8,546
Kosovo	8,006,620	1,794	4,463
Makedonija	11,738,990	2,084	5,634
Srbija	50,095,370	6,945	7,213
Ukupno	110,611,100	17,600	6,285

Izvor: Svjetska banka.

Koncept stvarnih radnih sati⁴⁴ obuhvata: (i) *direktne sate rada*, odnosno vrijeme utrošeno na obavljanje radnih operacija i ispunjavanje radnih zadataka, (ii) *povezane sate rada*, tj. vrijeme utrošeno na održavanje i unapređenje radnih aktivnosti, (iii) *zastoje*, odnosno vrijeme u kojem radnik ne može raditi zbog prekida proizvodnog procesa uslijed kvara na sredstvima rada, nesreće na radu, nedostatka pogonskih goriva ili energije, pristupa Internetu, itd. (iv) *odmor*, kratke periode odmora, opuštanja ili osvježanja koji uključuju konzumaciju

⁴² Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija (uz dodatak Kosova).

⁴³ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD> (pristup: 20.11.2020).

⁴⁴ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-hours-of-work/>

osvježavajućih napitaka ili obavljanje religijskih aktivnosti koje se običajno praktikuju ili su predviđene ugovorom o radu, a u skladu sa postojećim društvenim normama.

Sa druge strane, koncept stvarnih radnih sati ne obuhvata: (i) godišnje odmore, državne praznike, bolovanja, porodiljsko odsustvo kao ni ostale vrste odsustva radi ličnih, porodičnih ili građanskih obaveza, (ii) putovanje između posla i mjesta stanovanja kada se ne obavljaju proizvodne aktivnosti koje se odnose na radno mjesto, (iii) vrijeme provedeno na edukaciji, (iv) duže prekide rada u kojima se ne obavlja proizvodna aktivnost, kao što su pauze za objed.

U analizi adekvatnog radnog vremena korišteni su podaci o prosječnoj dužini radnog vremena u zemljama Zapadnog Balkana razvrstani prema sektorima, rodnim karakteristikama.

Tabela 2: Stvarni broj radnih sati u zemljama Zapadnog Balkana, prema spolu, 2012-2018.

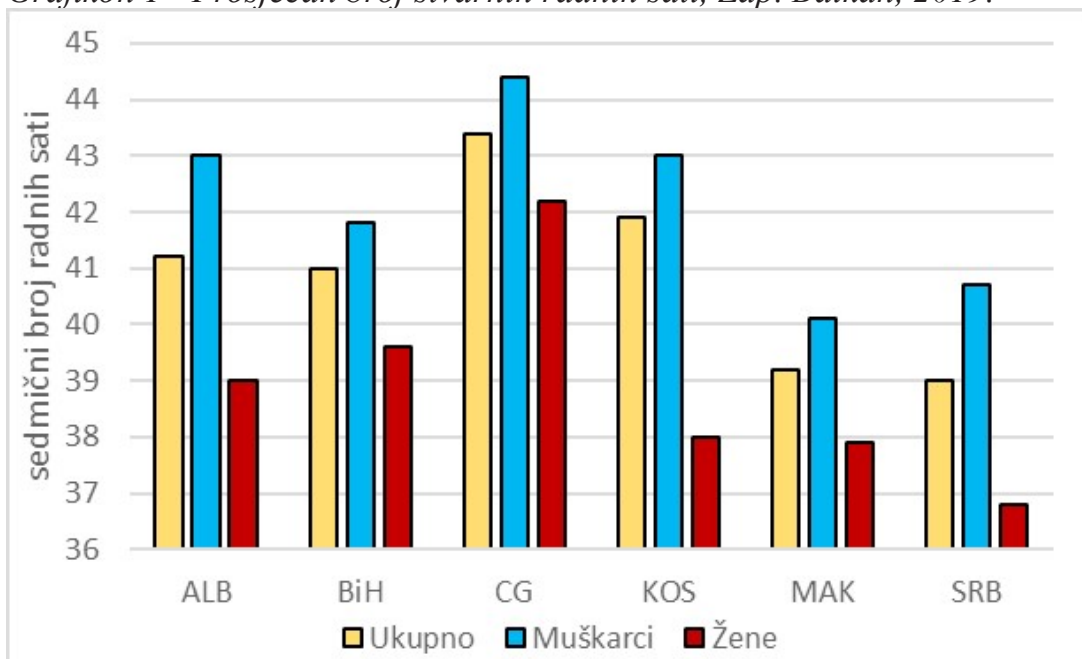
Država		2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Albanija	Ukupno	42	43	42	41	43	42	43
	Muškarci	43	44	43	43	44	43	44
	Žene	41	42	40	40	42	41	41
Bosna i Hercegovina	Ukupno	42	42	41	41	42	42	42
	Muškarci	42	42	42	42	43	42	42
	Žene	41	41	40	40	41	41	40
Crna Gora	Ukupno	43	44	43	43	43	43	43
	Muškarci	44	44	44	44	43	43	44
	Žene	43	43	42	42	42	42	42
Sjeverna Makedonija	Ukupno	42	42	41	41	41	42	42
	Muškarci	42	42	42	41	42	43	42
	Žene	41	42	41	41	41	42	42
Kosovo*	Ukupno			42		42		44
	Muškarci			43		44		45
	Žene			39		38		41
Srbija	Ukupno	42	42	37	39	39	39	39
	Muškarci	43	43	39	41	41	40	41
	Žene	40	40	35	37	37	37	37

Izvor: Međunarodna organizacija rada.

* nedostaju podaci za Kosovo u određenim godinama.

U zemljama Zapadnog Balkana se ostvaruje sedmično radno vrijeme u trajanju od 41 sata. Iz predložene tabele je vidljivo da najveće stvarno sedmično prosječno radno vrijeme ima Crna Gora, 43 sata, čak i 44 u 2013. godini, a od 2014. godine najmanje ima Srbija, 39 sati, s tim da je u 2014. godini bilo 37. Ono što je, također, evidentno je da u svim zemljama Zapadnog Balkana, tokom cijelog analiziranog perioda, muškarci imaju veće prosječno sedmično stvarno radno vrijeme nego žene. Najveća rodna razlika u sedmičnom radnom vremenu je u Srbiji, oko 4 sata. I u našoj zemlji muškarci u prosjeku rade više od žena, 42 sati naspram 41, odnosno 40 sati.

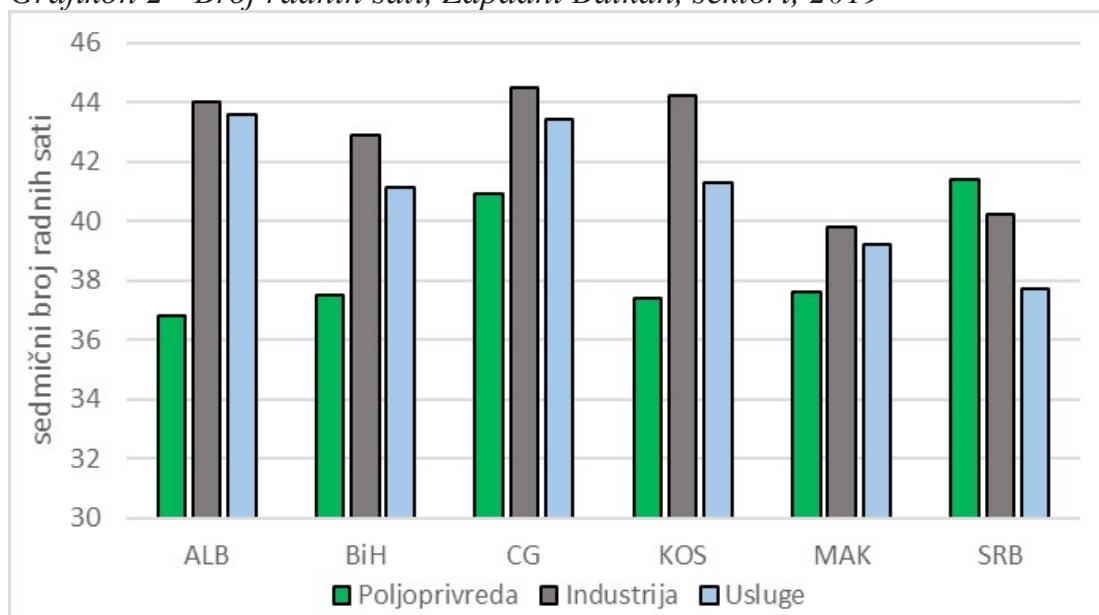
Grafikon 1 - Prosječan broj stvarnih radnih sati, Zap. Balkan, 2019.

Izvor: autori. *Podaci:* Međunarodna organizacija rada.

Sa gornjeg grafikona vidljivo je da najveće stvarno sedmično prosječno radno vrijeme ima Crna Gora, više od 43 sata, a najmanje Srbija, 39 sati. Također, u svim zemljama Zapadnog Balkana muškarci imaju veće prosječno sedmično stvarno radno vrijeme nego žene, što na razini regije iznosi 42,2 naspram 38,9 sati. Najveća rodna razlika u sedmičnom radnom vremenu je u Albaniji i Srbiji, oko 4 sata. U našoj zemlji sedmično radno vrijeme iznosi 41 sat, pri čemu muškarci u prosjeku rade više od žena, 41,8 sati naspram 39,6 sati. Zanimljivo je ispitati sektorsku distribuciju prosječnih sedmičnih stvarnih radnih sati u zemljama Zapadnog Balkana.

Grafikon 2 - Broj radnih sati, Zapadni Balkan, sektori, 2019

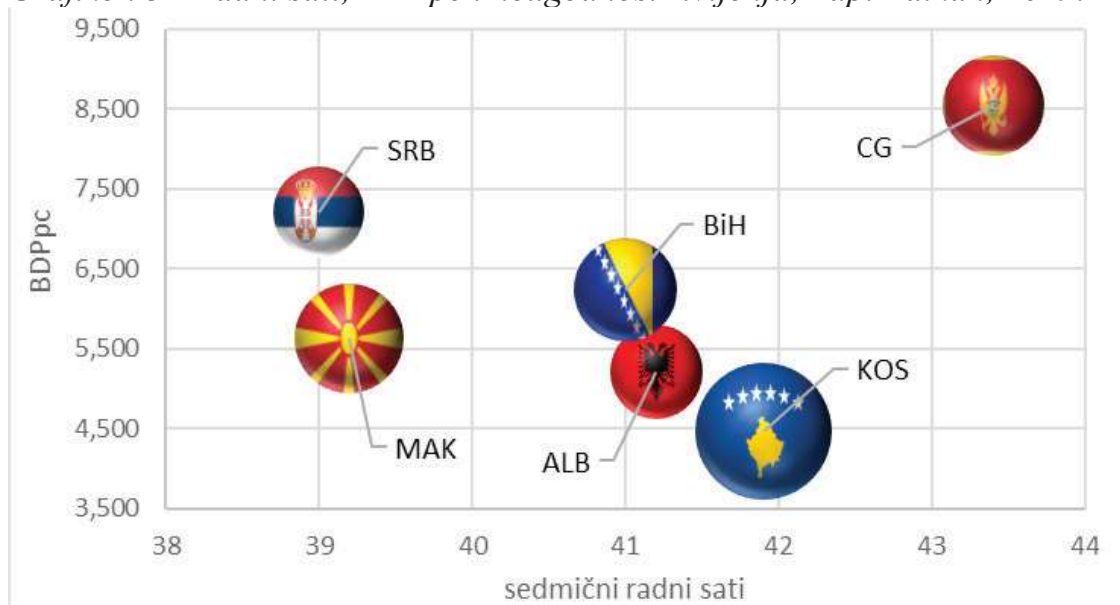

Izvor: autori. Podaci: Međunarodna organizacija rada.

Najveće prosječno sedmično stvarno radno vrijeme u zemljama Zapadnog Balkana se realizira u sektoru industrije, 42,6 sati, a najmanje u sektoru poljoprivrede, 38,6 sati. Na grafikonu br. 2 može se zapaziti gotovo jedinstven obrazac sektorskog rasporeda prosječnog sedmičnog radnog vremena prema kojem se najmanji broj radnih sati ostvaruje u sektoru poljoprivrede, a najveći u sektoru industrije, dok se sektor usluga nalazi između. Od tog obrasca Zapadnog Balkana odstupa Srbija u kojoj se najveći broj prosječnih sedmičnih radnih sati bilježi u sektoru poljoprivrede, zatim industrije i potom sektoru usluga. Broj prosječnih sedmičnih stvarnih radnih sati kompariran sa BDP_{pc} i iskazan prema Indeksu neugodnosti života predstavljen je na narednom grafikonu. Najveći BDP_{pc} ima Crna Gora, a najmanji Kosovo, redom 8.550 i 4.450 USD/st.

Indeks neugodnosti života kao zbir stope nezaposlenosti i stope inflacije je najveći na Kosovu, približno jednak u Sjevernoj Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, a najmanji u Albaniji i Srbiji. Na grafikonu je predstavljen obimom kruga za svaku zemlju.

Grafikon 3 - Radni sati, BDPpc i neugodnost življenja, Zap. Balkan, 2019.

Izvor: autori. Podaci: Svjetska banka.

3.2. Stopa siromaštva kod zaposlenih lica

U nastavku slijede podaci o siromaštvu kod zaposlenih lica kao, također, jedan od pokazatelja koji je u direktnoj sprezi sa tržištem rada i ekonomskim i socijalnim pravima. Siromašni koji rade su zaposleni ljudi koji žive u domaćinstvima u riziku od siromaštva. Iako je siromaštvo u razvijenim zemljama često povezano s nezaposlenošću, ekstremno siromaštvo koje postoji u većini zemalja u razvoju je u velikoj mjeri problem zaposlenih osoba u tim ekonomijama, a obično je povezano sa kvalitetom zaposlenja.

Podaci o zaposlenosti raščlanjeni po ekonomskoj klasi, a posebno učešćem siromašnih koji su zaposleni informišu nas o vezi između zaposlenosti i siromaštva, što je itekako važno za formulaciju efikasne politike. Zapošljavanje bi, prema logici stvari, trebalo izvući ljude iz siromaštva, ali ovo se uzima kao tačno samo ako je kvalitet posla dovoljan, uključujući odgovarajuću zaradu, sigurnost posla i sigurno radno okruženje. Odnos između zaposlenosti i siromaštva uveliko ovisi o mjeri u kojoj je osiguran dostojan rad na tržištu rada kao jedno od temeljnih socijalnih prava.

Tabela 3: Udio zaposlenosti po ekonomskim klasama⁴⁵

	BiH	Crna Gora	Srbija	Sj. Makedonija	Albanija
Ekstremno siromaštvo	1,0%	2,0%	3,0%	5,0%	14,0%

Izvor: Međunarodna organizacija rada.

*nedostaju podaci za Kosovo

45 Udio zaposlenosti po ekonomskim klasama (u procentima), ILO je kreirao procjene za 2019. godinu, sa najnižom ekonomskom klasom na osnovu međunarodne linije siromaštva Svjetske banke od 1,90 dolara dnevno.

Prema zvaničnim podacima sa stranice ILO, unutar kategorija ekstremnog⁴⁶ i umjerenog⁴⁷ siromaštva sa izuzetkom Albanije u okviru umjerenog siromaštva (1,0%), stope iznose 0,0%, odnosno u tim kategoriji nemamo zaposlenih lica koja žive u siromaštvu. Međutim, stvari se značajno mijenjaju u kategoriji blizu siromaštva, odnosno na granici siromaštva i razlikuju od zemlje do zemlje što je i prikazano u tabeli 3. Najmanji procenat, tačnije 1,0% je u Bosni i Hercegovini, a najveći u Albaniji, čak 14,0%.

Stopa siromaštva kod zaposlenih lica pokazuje procenat zaposlenih osoba koje žive u siromaštvu unatoč zaposlenju. Siromaštvo se definira pomoću međunarodne linije siromaštva od 1,90 američkih dolara dnevno (ekstremno siromaštvo) u paritetu kupovne moći (PPP).

U Bosni i Hercegovini u periodu između 2012. i 2019. godine, prema dostupnim podacima ILO, nije bilo zaposlenih koji su živjeli u ekstremnom siromaštvu što pokazuje i stopa siromaštva kod zaposlenih (0,0). Srbija i Sjeverna Makedonija su samo u određenim periodima imale mali procenat zaposlenih koji žive u siromaštvu (0,1). U Crnoj Gori je, posebice kod žena u prve dvije godine, evidentna značajnija stopa siromaštva kod zaposlenih – 0,4 i nastavlja se i u sljedećim godinama ali u nižem procentu. Albanija, također, u svim godinama ima određeni procenat zaposlenih koji žive u siromaštvu (0,1) s tim da su žene, kao ranjivija skupina, više pogođene.

4. Zaključak

Postojanje ustavnih garancija ekonomskih i socijalnih prava predstavlja ključan pravni okvir za sva unapređenja i usavršavanja primjene ovih prava u praksi. Neophodni koraci u ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava čine pristupanje relevantnim međunarodnim dokumentima i konvencijama, njihovo prenošenje u domaće zakonodavstvo i provedba u ekonomskom i socijalnom sektoru. Većina sadašnjih zemalja Zapadnog Balkana nije pristupila međunarodnim konvencijama o ekonomskim i socijalnim pravima u vrijeme njihovog donošenja nego znatno kasnije. U poštivanju ekonomskih prava, makar kada je riječ o adekvatnom radnom vremenu, zemlje Zapadnog Balkana su gotovo podjednako uspješne. Opće zapažanje je da muškarci u svim zemljama posmatrane regije imaju duže radno vrijeme od žena.

U pogledu sektorske strukture i radnog vremena, u svim zemljama Zapadnog Balkana (izuzev u Srbiji) se najviše radnog vremena bilježi u sektoru industrije, zatim sektoru usluga te poljoprivredi.

Pored adekvatnog radnog vremena, kao jednog od osnovnih prava i odrednica životnog standarda, u radu je dat i i kratak prikaz stope siromaštva zaposlenih. U slučaju postojanja ove kategorije, odnosno zaposlenih koji žive u

⁴⁶ Ekstremno siromaštvo: manje od 1,90\$ dnevno

⁴⁷ Umjerenost siromaštvo: od 1,90 do 3,20\$ dnevno.

siromaštvu, kao glavni „krivci“ navode se niske zarade i neadekvatni radni uvjeti što se po automatizmu reflektuje i na životni standard. Dostojanstven rad je i sredstvo i cilj: postizanje dostojanstvenog rada za sve, i muškarce i žene, je cilj sam po sebi, ali isto tako može djelovati i kao instrument za postizanje mnogih aspekata održivog razvoja kao i eliminiranje ekstremnog siromaštva u svijetu. Zanimljivo je da, prema posljednjim podacima ILO, unutar zemalja Zapadnog Balkana nema zaposlenih koji žive u ekstremnom siromaštvu ali svaka zemlja ima određeni procenat onih koji su zaposleni ali žive na rubu siromaštva. I u periodu koji slijedi, posebice tokom svjetske pandemije i poslije, neophodno je osigurati pristojne poslove, odgovarajuće zarade, dovoljno radno vrijeme i kvalitetno i sigurno radno okruženje kako ne bismo imali negativne trendove stope siromaštva zaposlenih te kako bismo osigurali odgovarajući životni standard.

Literatura:

a) Knjige:

1. Ademović, N./Marko, J./Marković, G., *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Fondacija Konrad Adenauer e.V. Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2012.
2. Congleton, R.D., *Improving Democracy Through Constitutional Reform: Some Swedish Lessons*, Springer Science + Business Media, New York 2003.
3. Kommers D.P/ Finn J.E/ Jacobsohn, G.J., *American Constitutional Law: Essays, Cases and Comparative Notes*, Volume 2, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2010.
4. Miljko, Z., *Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine*, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, Zagreb 2006.
5. Moeckli, S., *O „socijalnoj državi“ govorimo kada se država korektivno i upravljački upliće u relacije ekonomskih i društvenih snaga*, Politički sistem Švajcarske – Kako funkcioniše, ko učestvuje, čime rezultira, University Press-Magistrat izdanja-Politička kultura, Sarajevo-Zagreb 2010.
6. Muratović, R., *Moć i nemoć države blagostanja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008.
7. Schofield, N., *Architects of political Change - Constitutional quandaries and Social choice theory*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2006.
8. Trnka, K., *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu Sarajevo, Sarajevo 2006.
9. Vajić, I., (ur.), *Menadžment i poduzetništvo, 1000 programa ulaganja za mala i srednja poduzeća*, Centar za poduzetništvo, Mladost Zagreb, Zagreb 1994.

b) Članci:

1. Ademović, N., „*Ekonomska i socijalna prava*“, S. Dizdarević (ur.), Procjena razvoja demokratije u BiH, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo 2006.
2. Dedić, S., „*Ustavnopravni položaj pojedinih ekonomskih prava u Bosni i Hercegovini sa naglaskom na ostvarivanje prava na privatno poduzetništvo*“, Zbornik radova Međunarodna naučna konferencija „Javni i privatni aspekti nužnih pravnih reformi u BiH: Koliko daleko možemo ići?“, u M. Čokić/J. Alihodžić (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli i Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta, Tuzla 2013.
3. Dedić, S., „*Ustavnopravna garancija socijalne države kao jedna od ustavnih obaveza ekonomske politike tržišno-socijalnih ekonomskih sistema*“, Revija za ekonomiju i pravo, godina 18. Br. 1., Pravni fakultet, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru, Mostar 2017.
4. Elkins, Z. et al., „*Constitute: The world's constitutions to read, search, and compare*“, Web Semantics: Science, Services and Agents on the World Wide Web, 2014.
5. Kaufmann, F., „*Variations of the Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism*“ u F. Kaufmann (auth.)/L. Leisering (ur.), Variations of the Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism, Springer-Verlag, Berlin, 2013.
6. Kley, A., „*Switzerland*“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.
7. Marković, G., „*Ustavnopravni osnov ostvarivanja ekonomskih prava u Bosni i Hercegovini*“, Aktuelnosti i značaj ljudskih prava i sloboda, u M. Tomić et al. (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo 2011.
8. Nergelius, J., „*Sweden*“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.
9. Smerdel, B., „*Croatia*“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.
10. Spirovski, I., „*Macedonia*“, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

11. Teson, F. R., *“The Liberal Constitution and Foreign Affairs”*, u E. F. Paul, F.D. Miller, J. Paul (ed.), *What Should Constitution Do?*, Cambridge University Press, 2011.
12. Tomić, M., *“Ljudska prava i slobode – problemi i perspektive”*, Aktualnosti i značaj ljudskih prava i sloboda, u M. Tomić et al. (ur.), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo 2011.
13. Vučić, O., *„Serbia“*, u G. Robbers (ur.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York 2007.

c) Internet-izvori:

1. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD> (pristup: 20.11.2020).
2. http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/ghi_wr_weimarconstitution_Eng.pdf (12. 11. 2020.)
3. <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-hours-of-work/>
4. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C047:NO
5. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102704
6. http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (15. 11. 2020.)
7. <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/Sweden.pdf> (12. 11. 2020.)
8. Konrad Adenauer Stiftung, *Smjernice za blagostanje, socijalnu pravdu i održivi ekonomski razvoj*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_21156-1522-15-30.pdf?101118154817 (19. 11. 2020. godine)
9. Pravo na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini, <http://www.osce.org/bs/bih/107169?download=true> (11.11.2020.)

Jasmin Halebić, PhD., Associate Professor

Faculty of Economics of the University of Zenica

Nerma Čolaković-Prguda, PhD., Assistant Professor

Faculty of Law of the Džemal Bijedić University of Mostar

Sedad Dedić, PhD., Assistant Professor

Faculty of Law of the University of Zenica

ECONOMIC AND SOCIAL RIGHTS IN THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Summary: Bosnia and Herzegovina faces many problems and those in the field of economic and social rights are among the most important. In order to join the countries that responsibly face problems in the field of economic and social rights, Bosnia and Herzegovina has an obligation to respect the internationally recognized principles advocated by the International Labor Organization (ILO) in its documents. They list the types and definitions of rights, and the ILO collects and publishes a series of statistics that allow comparative analyzes of achieved levels of respect for economic and social rights. Respect for human rights also means the existence of gender equality, as important assumption for the optimal functioning of the labor market. Therefore, it is very important to provide decent jobs, adequate wages, as well as sufficient but not excessive working hours. In addition to the labor market and the rights that are realized in it, we will also look at the adequate standard of living, which is viewed from the point of economic and social rights, but also as one of the goals of economic development. In addition to constitutional review of economic and social rights in Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia, Northern Macedonia, the Republic of Serbia in a comparative review in order to present important experiences of more developed countries, we will make a brief overview of the constitutional framework of economic and social rights in Weimar Constitution, Constitution of Poland and Switzerland. This paper explores and compares economic and social rights in certain countries of the Western Balkans and important experiences of certain more developed countries, with a special focus on Bosnia and Herzegovina. Economic and social rights for which there are comparable data on the official ILO website were examined. The research findings indicate the general progress of Bosnia and Herzegovina in the field of economic and social rights in recent years, as well as the possibilities and needs for initiating additional reforms in the future.

Key words: economic and social rights, human rights, labor market, standard of living, gender equality, real working hours, working poverty rate.